

GİRESUN KÜLTÜRÜNE ÖZGÜ BİR HALK DANSI: “ÇANDIR TÜFEK OYUNU”

A Folk Dance Specific to the Giresun Culture: “Çandır Rifle Dance”

Mehmet ÖZDEMİR*

Gazi Türkiyat, Bahar 2020/26: 145-163, DOI: 10.34189/gtd.26.009

“Elde silah dost aramak! Ne asil bir jest!

*Dost uğruna silah davranma, dostluk için silahlanma,
ne kadar insanca bir kahramanlık!” (M. Sarısözen).*

Öz: Bu makalede Giresun halk danslarından birisi olan Çandır Tüfek Oyunu tarihi ve kültürel bağlamda ele alınmaktadır. Bu kapsamda dansın hikâyesi, işlevleri, performans şekilleri, gösteri esnasında kullanılan araç-gereç ve geleneksel kostüm kullanımı, dansın icrasında kullanılan müzikler ve çalgılarla dansı icra eden gruplar bir bütün olarak çözümlenmektedir. Çalışmada konuyu değerlendirmek amacıyla verilen giriş bilgilerinden sonra Giresun’da halk danslarında kostüm kullanımı ve Giresun’da silahla yapılan kutlamalar ele alınarak Çandır Tüfek Oyunu hakkında daha tutarlı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Çandır Tüfek Oyunu’nun daha çok büyük organizasyonlardaki kutlamalarda sergilenen performansları incelenmiş ve seçilen örneklerden hareketle değişik zaman ve bağlamlarda videoya kaydedilen gösterilerden hareketle birtakım çıkarsamalarda bulunulmuştur. Yine çalışmada incelenen video gösterileri kaynakçada belirtilerek araştırmacıların ve okuyucuların konu hakkında sadece metinlerle sınırlı kalması önlenmek istenmiştir. Çalışmada ilgili karekodlar kullanılarak videolar doğrudan erişim sağlanabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giresun, halk dansları, kemençe, Kara Zıpka, Çandır Tüfek Oyunu, Oğuzlar, Çepni Kültürü.

“Searching for a friend with a gun in hand! What a noble gesture!

*Reach for the gun for the friend, arming for friendship,
How a humanely heroism” (M. Sarısözen)*

Abstract: In this article, Çandır Rifle Dance, one of the Giresun folk dances, is discussed historical and cultural context. In this context, is examined as a whole the story of the dance, the functions of the dance, types of performance, the tools that are being used in the dance and traditional use of costume, the music and instruments used in the dance and about the group performing the dance. More consistent results are tried to be obtained about the Çandır Rifle Dance, after the information given with the purpose of dealing with the subject in the work, by discussing folk dances in Giresun, the use of costume in the folk dances and the celebrations held with guns in Giresun. The performances of the Çandır Rifle Dance, which were mostly exhibited during the celebrations in the big organizations, were examined, and some conclusions were drawn from the video-recorded demonstrations in different times and contexts. Also, by including in the bibliography the video-records analyzed in the work, it is intended to prevent the researchers and readers only being limited

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Artvin/TÜRKİYE.
mozdemir@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9046-4735>, Gönderim tarihi: 10.04.2019 / Kabul tarihi: 08.02.2020.

with the texts about the subject. In the study, direct access to the videos can be achieved by using the related data codes (Data Matrix).

Keywords: Giresun, folk dances, fiddle, Black Dress, Çandır Rifle Dance, Oğuzlar, Culture of Çepni.

GİRİŞ

Kültür, geçmişten bugüne insanların yapıp ettiklerinin toplamıdır. Kültür milletlerin yaşamlarından damıtılarak ortaya çıkan özgün gelenekler bileşkesidir. Giyim-kuşam, el sanatları, halk inançları, mutfak kültürü, halk müziği gibi unsurlardan bir diğeri de halk danslarıdır. Türkçe’de oyun ve dans çoğu kez birbirinin yerine eş anlamlı olarak kullanılmaktadır¹. Dans, her şeyden önce oyunun bir türüdür. Türkçe’de oyun kelimesi, ayinsel uygulamalardan çocuk oyunlarına ve günümüz elektronik oyunlara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Türkçe’de oyun ve halk oyunu kelimesi daha çok “horon, karşılama, misket, halay, zeybek” vb. gibi halk dansları için kullanılmaktadır (Özdemir 2006: 28). Dans kelimesiyle ise “tango, wals, bale, jive” gibi klasik ve batılı türler anlatılmaktadır. Oynamak geleneksel, dans etmek ise modern uygulamalara gönderme yapmaktadır (Öztürkmen 2016: 37).

Türk halk kültüründe oyunun önemli bir yeri vardır. Oyun sözcüğüyle “her türlü spor karşılaşması ve bunlara bağlı olarak oynanan şans oyunları, satranç, tavla ya da diğer zekâ oyunları, çocukların oynadığı beştaş, misket, saklambaç vs. oyunlar, tiyatro sahnesinde gösterilen bütün temsiller, klasik danslar vs. gibi halk danslarını kapsamayan pek çok etkinlik karşılanmıştır².

Fransızca ‘danse’ sözcüğünden türetilen dans, Türkçe Sözlükte, “müzik temposuna uyularak yapılan ve estetik değer taşıyan düzenli vücut hareketleri, raks” şeklinde tanımlanmıştır (2011: 593). Johan Huizinga, dans ile oyun arasındaki bağlantının bir katılmaya değil, kaynaşmaya ve esasa dair bir özdeşliğe ilişkin olduğunu belirtir. Çünkü dans özü itibarıyla oyunun özel ve mükemmel bir türü olarak tanımlanmaktadır (2015: 209). Dansın oyunun içinde yer alması, oyuna ait tanımlama, çözümleme ve özelliklerin birçoğunun danslar içinde geçerli olmasını beraberinde getirmiştir.

Huizinga, oyunun her şeyden önce serbestlik ve özgürlük sağlayan gönüllü bir eylem olduğunu belirtir. Çünkü oyun çoğu kez keyfe bağlıdır, bir görev değildir, boş zaman içinde ortaya çıkmaktadır (2015: 24-25). Huizinga kültür adı verilen bütün unsurların esasında oyundan türediğini belirtmiştir. Oyun ciddi olmayandır; topluluklar oyunlar aracılığı ile hayatı yorumlama biçimlerini yansıtır (2015: 16-70). Oyunun bir türü olan danslar da benzer özellikler taşımaktadır. Dans, bazen sadece müzik bazen de müzik ve şiirin birleşimi ile çeşitli vücut hareketlerinin belli bir

¹ Makalede dil tutarlılığı açısından oyun yerine dans kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

² Oyun hakkında kapsamlı bilgi için bakınız: (And, 2003: 27-52; Özdemir, 2006: 21-42).

bütünlük içerisinde sergilendiği, dolayısıyla estetik görünüşlerin sunulduğu aynı anda kulağa ve göze hitap eden bir iletişim formudur. İletişim özelliğine ilave olarak dans, sosyal ve dinsel temaları taşıyan, kutlama, eğlence ve dinsel törenlerin anlamını içeren kültürel anlayışın önemli bir sembolüdür (Kaeppler 2006: 406). “*En az bir kez dans etmediğimiz her günü kayıp saymalıyız*” (Percy 2015: 88) diyen Nietzsche, dansın insan hayatındaki önemini açıkça ifade etmiştir.

Folklor küçük gruplarda artistik iletişim olarak tanımlanmaktadır (Amos 2006: 52). Bir folklor ürünü olarak herhangi bir halk dansında müzik icracısından hareketle dansçılar arasında dilin göndergesel işleviyle yüklü bir iletişim kanalı kurulur. Bu sadece müzisyen ve dans arkadaşlarının anlayacağı bir dildir. Ayrıca dansçılarla izleyiciler arasında da ikinci bir iletişim kanalı daha kurulmaktadır. Bu anlamda dans, kişiler arasında kurulan iletişimsel bir performanstır. Dans, iç dünyanın hareketlerle yansıtıldığı ve sonuçta insanın özgüven tazelediği/kazandığı bir etkinliktir (Özdemir, 2019: 267). Dans iyileştirme, sağaltım özellikleriyle insanlar için bir terapidir. Dans, işlevsel açıdan bir çeşit boşalım özelliğiyle vücudun her türlü sıkıntı, stres ve diğer hastalıklardan arınmasında önemli görevler üstlenen özel bir eylem biçimidir (Percy 2015: 89). Dans sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda sağlıklı yaşam için iyi bir aktivite olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla insanların dans etmesi için genel bir zaman diliminden bahsetmek yanıltıcı olur. Elbette bazı özel ve kutlama günlerinde halk dansları icra edilir. Rıza Tevfik’e göre “*savaş, av, ölüm, doğum, ateş yakmak... gibi olgulardan tutunuz, günlük olaylardan her şeye varıncaya kadar oyun ile*” yansıtılır. “*Mehtap için oynanır, karanlık gece için oynanır, ateş için oynanır, güneş için oynanır, kuraklık için oynanır, oynanır vesselâm*” (Sernikli 1976: 4).

Köken itibarıyla Şamanlık dönemi uygulamalarına bağlanan dans geleneğinin doğuşu ritüellerle ilişkilidir. Dinî-ruhani güçleri olan kişilere, Tunguzlar “*Şaman*”, Altay Türkleri “*Kam*”, Kırgızlar “*Bahşı*” Oğuzlar “*Ozan*” Yakutlar ise “*Oyun*” demişlerdir (Köprülü 2009: 94). Türkistan’da oyun sözcüğü yalnız Şamanlar için kullanılmaz; oyun aynı zamanda şaman ayinine verilen isimdir. Şamanların söz konusu ayinlerde müzik aleti eşliğinde icra ettiği ritüel müzikler, ortaya koyduğu çeşitli vücut hareketleri, yüz kaslarını kullanarak karnından çıkardığı sesler ve birtakım taklitler, oyunun şamanlık kökenlerine ait ilk işaretlerdir (And 2003: 37). Şaman, toplum içinde şair, besteci, şarkıcı, müzisyen ve oyuncu olarak yer alırken onun ruhlarla iletişim kurmasının en etkili yolunu müzik eşliğinde yaptığı danslar oluşturmaktadır (Ertural 2012: 103).

Türkiye’de halk danslarıyla ilgili ilk yazıyı “*Raks Hakkında*” başlığıyla Rıza Tevfik Bölükbaşı yazmıştır. Bu yazıda dansların, düzgün ve birbirine benzeyen ritmik hareketlerin uyumlu bir biçimde ortaya konulmasıyla oluştuğu belirtilmiştir (Sernikli 1976: 3). Halk danslarında hareket kadar müzik de önemlidir. Bu yönüyle dans, duygu ve düşüncenin müzik eşliğinde ritmik hareketlerle, uyumlu bir biçimde oluşturduğu bir kompozisyonudur (Ekmekçioğlu vd. 200: 15). Halk danslarını belli bestelere uygun

kalıp hareketler olarak nitelemek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü her yörenin dansları kendi bağlamında özel anlamlar taşır. Dolayısıyla sosyolog ve antropologlar halk dansını bir insanın davranışlarının görünüşü, toplumun kendisini yansıttığı sözsüz iletişim formu olarak tanımlamaktadır (Filippos vd. 2003: 107).

Halk dansları yaşamı konu edinir; yaşantının merkezinde yer alır ve danslar, onları icra eden toplulukların yaşamları hakkında önemli bilgiler verir. Bu yönüyle dansların toplum bilim açısından önemi büyüktür. Özellikle ilkelerde yaşam olaylarının değişik görünümelerini yansıtan bir ayna olarak nitelenen danslar, aynı zamanda toplumsal bilgi ve inanışların aktarımında da önemli roller üstlenir. Sadece bir topluluk ya da grubun halk danslarını izleyerek onların inanışları, adetleri, gelenek ve görenekleri hakkında çeşitli bilgiler elde edilebilir (Sernikli 1976: 5).

Günümüzde oyunlar daha çok kutlamalarda sergilenmektedir. Düğün, nişan, sünnet, asker uğurlaması gibi özel günlerde ya da millî bayramlarda halk oyunu ekipleri tarafından özel olarak hazırlanan, başta kendi yöreleri olmak üzere değişik yörelerin temsil edildiği birtakım gösteriler icra edilir. Oyunun sadece belli kişiler vasıtasıyla belli bir düzende temsil edilmesi daha çok sanatsal gösteriyle/kaygıyla ilgilidir. Ancak pek çok yörede olduğu gibi geleneği temsil eden ustalardan veya dans kursuna giderek bir usta öğreticiden halk danslarını öğrenmeyen, birbiriyle bir bütünlük oluşturmayan daha ziyade amatör performanslar sergileyen kişi ve gruplar da halk danslarının önemli icracıları arasında yer almaktadır. Bu yönüyle dans, insanların iç dünyasını ve neşesini ifade ettikleri bir gösteri, sevincin hareketlerle anlam bulmuş, ifadeye dökülmüş kompozisyonudur.

DANS KOSTÜM İLİŞKİSİ VE GİRESUN HALK DÂNSLARINDA KARA ZİPKA

“Aba, zıпка, başlık; beş para harçlık”

Her bölgenin hatta il ve ilçenin kendine has kıyafetleri vardır. Bu kıyafetler daha çok belirli yöreleri simgeleyen ve o yöre insanının kimliğini yansıtan elbiselerdir. Bu elbiselerin tercihinde rol oynayan en önemli unsurlar *coğrafi yapı, iklimsel özellikler, dinsel inançlar, sosyo-ekonomik yapı, göçler, yönetsel düzenlemeler, psikolojik eğilimler* şeklinde sıralanabilir (Ekmekçioğlu vd. 2001: 81-83). Kışları kalın, yazları ince kıyafetlerin tercihinde iklim önemliyken, daha kaliteli ve koruyucu kıyafetlerde de hammadde önemlidir. Ancak II. Dünya Savaşı'yla birlikte artmaya başlayan aşırı kentleşme olgusu neticesinde geleneksel (yerel) kıyafet kullanımı büyük oranda düşmüştür (Filippos vd. 2003: 109). Geleneksel kıyafetler yerini sanayileşmenin bir sonucu olan seri üretim elbiselere bırakmıştır. Aksesuar olarak kullanılan birkaç ürün dışında geleneksel kıyafet kullanımı kına gecesi, yöresel şenlikler vb. gibi özel günlerle ve kutlamalarla sınırlanmıştır.

Giysi bir gösterge sembolüdür, bu yönüyle “sadece bireyin ya da genel olarak insanların değil, aynı zamanda sosyal bir birimin gösterge sistemi olarak değerlendirilmelidir” (Enninger 2006: 419-420). “Giysi türleri, elbise giymenin de sosyo-kültürel normların etkisi altında olduğunu gösteren sosyal durumlara göre farklılık arz etmektedir” (Enninger 2006: 418). Düğün, nişan, sünnet, asker eğlencesi, vb. kutlamalarla cenaze töreni ve mevlit gibi dîni merasimlerde giyilen giysiler hep farklı farklıdır. Yöresel kimliğin sunumunda en etkili araçlardan birisi olan geleneksel giyim-kuşam, günümüzde özel günlerde yapılan kutlamaların vazgeçilmezidir. Özel dans grupları tarafından icra edilen halk danslarında da çoğu kez geleneksel kıyafetler tercih edilmektedir. Horon, zeybek, halay gibi danslar farklı yörelere aittir ve çoğu kez birbirinden farklı kıyafetlerle oynanmaktadır. Dolayısıyla “...dağlık bölgelerde yaşayanların, ovalarda yaşayanların, adalarda yaşayanların ve anakara sakinlerinin dans giysileri arasında detaylı araştırmalarla kanıtlanmış farklar bulunmaktadır” (Filippos vd. 2003: 107).

Dansta kullanılan kıyafetlere dans kostümü denilmektedir. Erkek ve kadın dansçılar kendi aralarında aynı kıyafetlerden oluşan kostümleri giyerler. Bu kostümler de genellikle yöresel kıyafetlerden oluşturulmuştur. Serbezis, dansta performansın kalitesini büyük oranda geleneksel kostümlerin kullanımına bağlamıştır. Araştırmacılar geleneksel kostümlerin dans performanslarının kalitesini belirlemede önemli bir unsur olduğunu belirtmektedir (Filippos vd. 2003: 109). Bu anlamda Giresun halk danslarında da yöresel kıyafetler kullanılmaktadır. Çandır³ Tüfek

³ Makalede incelenen dansa adını veren Çandır sözcüğü üzerinde durmak gerekmektedir. TDK sözlüğünde Çandır kavramı karışık, melez, aşılınmamış, yaban, dik başlı, kavgacı, yarım, bitmemiş, gök gözlü, keçe, mısır ekmeği, boz renkli bir kuş, ince uzun bacaklı insan anlamlarıyla tanımlanmıştır. Ayrıca sözcüğün Giresun, Samsun, Tokat, Ankara, Eskişehir, Konya, Yozgat, Sivas, Isparta, Antalya, Hatay, Mersin, Muğla, Manisa, Balıkesir, Denizli ve Edirne illerindeki çeşitli yerleşim birimlerinde de ad olduğu görülmüştür (2011: 392-393). Çandır sözü tarihi arka planı itibarıyla da oldukça eskilere dayanmaktadır. Üç-Okların XVI. yy. da Anadolu’da Çavundur/Çavuldur/Çavdur ismiyle bilinen bir boyu bulunmaktadır. Faruk Sümer, Menteşe bölgesinin Köyceğiz kazasında Çandır adlı küçük bir oymaktan bahsetmiştir; ancak Sümer, ismin –eğer varsa– Çavundur’la ilişkisini bilmediğini belirtmiştir (1980: 324-325). TDK sözlüğünde Çavundur, düz ovaların ortasında yükselen yer anlamında tanımlanmıştır. Ayrıca sözcük Amasya, Çankırı, Diyarbakır, Isparta, Kastamonu illerinde çeşitli yerleşim birimlerine isim olmuştur (<http://www.tdk.gov.tr>). TDK sözlüğünde Çavuldur ise Oğuz Türklerinin yirmi dört boyundan biri olarak tanımlanmıştır (2011: 403). Orhan Şaik Gökyay “Hannâme” makalesinde Nuh Peygamber’in tufandan kurtulan tek kız çocuğunun Vajile olduğunu belirtmiştir; yine Vajile’nin ilk çocuğunun da Türkmen olduğunu belirtir. Bu oğlandan türeyen “İski, Salur, Çavdur, Çavuldur, Çandır...” isimli yirmi sekiz çocuk, Türkmen soyunu meydana getirmektedir (1968: 284). Bahaddin Ögel, ‘Türk Mitolojisi’ adlı eserinde Aristov, Zametki, Jivaya Starina’dan (1986: 414-420) aktararak verdiği bilgiye göre “Çawdur, Çaudur ve Kara-Çavdur”u müstakil Oğuz boyları olarak kabul eder. Yine aynı kaynaktan aktararak Orta Asya’nın batısındaki kabileler arasında Çandır boyunun olduğu da bildirilmiştir (Ögel, 1993: 380). Âşık Paşazade “Osmanoğulları’nın Tarihi” adlı eserinde konuyla ilgili şu bilgiyi verir: “Ve ol zamanda Sâhibüñ [Şabın] Karahisâr’uñ vilâyetinde Germiyan Babası Alışar vardı ve hem Çavudur [Çavdar] dirler-idi” (2003: 323). Bu bilgiye göre Giresun’da Çandır, adında bir köyün bulunması, tarihsel süreçte Anadolu’nun birçok kazasında olduğu gibi Giresun coğrafyasına da Oğuzların Çepni boyundan başka farklı boylarının yerleştiği gerçeğini doğrulamaktadır. Dolayısıyla Çandır boyu gibi kentin kırsalında yani iç kısımlarında Çavundur adında bir Oğuz boyunun yaşadığı kesin görülmektedir. İncelenen kaynaklar ışığında “Çavdur, Çavundur, Çandır” isimlerinin Türkmen boyları olduğu aşikârdır. Bu boylar tarihi süreçte çeşitli sebeplere bağlı olarak Anadolu’nun farklı bölgelerine yerleşmiş olmalıdırlar. Dolayısıyla bu bağlamda Giresun ve Çandır boyu

Oyunu'nda kullanılan 'kıyafet, aba, zıpka ve başlık'tan oluşmaktadır. Bu giysi aynı zamanda Giresun yöresinin geleneksel kostümüdür. Bu kostüm Giresun'da *kara zıpka* olarak da adlandırılmaktadır. Kara zıpka adlı kostüm ve üzerinde yer alan aksesuarlar, görsel açıdan bir askerin kamuflajına benzemektedir.

Fotoğraf 1: Giresun geleneksel kostümü Kara Zıpka

Bu kostüm siyah renklidir; oyuncuların ayaklarına giydiği mes ve çapuk dışında birtakım aksesuarlar içerir. Bellerinde Çerkez kayışı, üzerinde kama, tabanca, boyunlarında gümüşten yapılmış hamaylı takarlar. Ayrıca yörede çapula, sapuk, işlik, kazeki, köstekli saat, dizleme, (bir çeşit çapula) çizme, yün çorap, zıvga, gömlek, çepken, belde çapraz ve püsküllü bağlanmış kuşak, başta pes, üstüne yazma sarılarak oluşan bir giyside vardır (Demirsipahi 1975: 95). Burada belirtilmesi gereken önemli bir detay da *kara zıpka* olarak bilinen bu kostümün aynı zamanda milli mücadele yıllarında gönüllü Giresun alaylarında asker kıyafeti olarak kullanılmasıdır.

Fotoğraf 2: Gönüllü Giresun alayları asker kıyafeti

Kurtuluş Savaşında üstün hizmetlerde bulunan Giresun uşakları, Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiş ve Gazi, Çankaya muhafız birliğini *kara zıpkalılar* olarak isimlendirilen Giresun uşaklarından oluşturmuştur. Bu görev için seçilen askerler, Topal Osman komutasında Mustafa Kemal'le tanışmak için Çankaya'ya giderler. Kara Zıpkalılar mahalli giysiler içinde Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarlar. Mustafa Kemal askerlerden birinin koltuğunun altında tuttuğu kemeçeyi sorar. Topal Osman "Paşam, bunlar ateş hattında da olsa bir fırsatını bulduklarında bu kemeçeyi çalar ve oynarlar" (Şener 2005: 35) demiştir. Bu söz üzerine Mustafa Kemal askerlerden çalıp oynamalarını ister. Oyun esnasında "*Alaşağı*" figürünü sergilerken uşaklardan birisinin belindeki tabanca patlar ve bacağından kan akmaya başlar; ama oyun yarıda

arasında bir ilişki kurulmalıdır. Söz konusu bilgiler incelediğimiz Çandır Tüfek Oyunu'nun Türkmen geleneği olduğu kesin gibidir; bu çıkarım ilgili dansın kökeni açısından ayrıca önem arz etmektedir.

bırakılmaz. Mustafa Kemal’in oyunu bırakmaları isteği üzerine Topal Osman “*Paşam bunlar ölseler de horonu bitirmeden yarıda bırakmazlar*” (Şener 2005: 36) demiştir. Topal Osman ile Mustafa Kemal arasında geçen konuşmada Giresun uşaklarının kemençeye ve halk danslarına verdiği değer ortaya konulmuştur.

Karadeniz Bölgesi’nde coğrafi şartlar ve geçim kaynakları insanların silahlarla olan ilişkisinde önemli bir belirleyici olmuştur. Sınırlı geçim kaynakları, kendisini yaban hayvanlarından ve diğer tehlikelerden korumak, silahın yaşamın ayrılmaz bir parçası olmasını sağlamıştır. Silahla münasebetin geçmişi çok eskilere dayanır; geçmişten günümüze değin oluşturduğu birikim yörede silahla ilgili bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. Eski Türk geleneğindeki “*at, avrat, silah*” üçlüsü bu kaynağın en temel mirası olarak değerlendirilmelidir. Bölgede silahlardan, korunma amacı dışında, eğlenme amacıyla da yararlanılır. Eğlencelerin büyük çoğunluğu silah üzerine kurulmuştur. Genellikle “*söz ve nişan törenleri, kına geceleri, açık havada yapılan köy düğünleri, asker geceleri, sünnet düğünleri*” vb. özel günler silahla kutlanmaktadır. Yörenin temel ekonomik kaynağı olan fındığın toplanma işleminin bitmesi de genellikle silah atılarak duyurulur⁴. Köy düğünlerinde tabancalar ve tüfekler eğlencenin coşkusunu arttırmak amacıyla kullanılır. Karşılama ve horon oynayan erkekler –bazen de kadınlar– oyunun hızlandığı bölümlerde vecd hâlinde coşkularına tabancanın sesini de eklerler. Ayrıca köy düğünlerinde iki ya da üç kişilik grupların silahlarla yaptığı ritimli atışlar veya bir nesneyi hedef alarak o nesneye yönelik yapılan atışlar, önemli eğlence unsurları arasında yer alır. Bu uygulamalar, Dede Korkut Kitabı’nda çeşitlerini gördüğümüz güveyinin yüzüğe ok atması olayının yansıması olarak düşünülebilir⁵. Özellikle geçmiş yıllarda yapılan düğünlerde güveyinin oturduğu evin bacalarına/ocaklığa ateş edilmesi yaygın bir gelenek olarak yaşatılmıştır. Ancak günümüzde köy düğünlerinin azalmaya başlaması ve silaha yönelik denetimlerin artırılması neticesinde bu gelenekler yok olmaya yüz tutmuştur.

GIRESUN KÜLTÜRÜNE ÖZGÜ BİR HALK DANSI: ÇANDIR TÜFEK OYUNU

Giresun için halk dansları özel anlamlar taşımaktadır. Çadırda doğan ve at üzerinde can veren Türk erleri, cihan hâkimiyetinin bir sonucu olarak sürekli savaşmışlardır. Bu durumun bir neticesi olarak savaşla ilgili olan unsurlar (silahlar, haberleşme unsurları, araç-gereçler vb.) toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası hâline

⁴ Giresun ili ve civar köylerinde ağustos ayı boyunca fındık hasadı gerçekleştirilir. Fındık üreticileri, fındık hasadının bahçeden harmana getirilmesinin sevincini silahla yapılan atışlarla duyururlar. Genellikle öğleden sonra, işi sağ selamet bitirmenin sevinciyle çoğunlukla erkekler arasında tabanca ya da tüfeklerle gerçekleştirilen atışlar, silahla yapılan kutlamalarda önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu eğlencenin fındık üreticilerinin birbirlerinden haberdar olmasını sağlayan önemli bir iletişim yönü de bulunmaktadır. Günümüzde eğlence aracı olarak tabanca ve tüfeğin yerini, kurusıkı tabancalar, maytaplar ve havai fişekler almıştır. Yine bunun yanında aileler fındık sonunda silahlı kutlama yaparak hasadın sona erdiğini belirtirler.

⁵ “*Andan Beyrek Aydur: Bigler sizün ‘ışkıñuza çekeyim yayı atayım ohu didi. Meger güyegünüñ yüzüğine nişan atarlar idi. Beyrek ok-ile yüzüğü urdı paraladı*” (Ergin 2004: 143).

gelmiştir. Destanlar, cenk konulu türküler ve savaş temalı halk dansları bu sosyo-kültürel yaşantının izlerini taşımaktadır. İşlevsel açıdan bakıldığında savaş figürlerini yansıtan halk danslarının toplumsal yaşamda önemli görevler üstlendiği görülür. Bu anlamda savaş, Türk'ün düğünü olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreçte söz konusu halk danslarının millî bilinci ayakta tutma işlevi yanında savaş sahnelerini hatırlamasıyla zihinleri diri tuttuğu ve savaşların kazanılmasında önemli psikolojik amillerden birisi olduğu söylenebilir (Mirzaoğlu 2004: 107).

Giresun iline özgü olan Çandır Tüfek Oyununun⁶ da işlevsel açıdan benzer bir geçmişe sahip olduğu düşünülmektedir. Kullanılan kostümlerin, kurtuluş mücadelesinde gönüllü olarak 42. ve 47. alayları kurarak cepheden cepheye koşan Giresun uşaklarının askeri kıyafetleri olması, oyuncuların icralarında tüfek kullanmaları, tüfekte yapılan çeşitli figürler ve tüfeğin tempolu bir şekilde ateşlenmesi bu yöndeki kanaatleri güçlendirmektedir.

Çandır Tüfek Oyunu, Giresun kimliğinin özel simgelerinden bir tanesidir. Türk halk dansları içerisinde özel bir yeri olan “Çandır Tüfek Oyunu” icra tarzı, kostüm ve kullanılan araç-gereçler yönünden çok zengindir. Bu dans bölgede; “Çandır, Çandır Tüfek Oyunu, Çandır Tüfekli, Çandır Tüfekli Karşılması, Çandır Düğünü, Çandır Düğün Oyunu, Silahlı Oyun” vb. isimlerle anılmaktadır. Dans, geçmişten günümüze birtakım değişiklikler yaşanmakla birlikte etkin bir biçimde icra edilmektedir. Yörede yaşamını devam ettiren “Çandır Tüfek Oyunu” daha çok 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi resmi bayramlarda, ot veya otçu göçü olarak bilinen yayla göçlerinde, yayla şenliklerinde ve Mayıs Yedisi gibi yöresel ve törensel kutlamalarda icra edilmektedir. Bunun dışında Çandır Tüfek Oyunu devlet büyüklerinin Giresun ziyaretlerinde ve büyükşehirlerde Giresun tanıtım günleri adı altında düzenlenen etkinliklerin de vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Özel istek üzerine profesyonel oyun ekipleri tarafından düğünlerde de icra edilmektedir. Dansın icrasında çeşitli çalgılar kullanılmaktadır. Genel olarak Giresun halk danslarının icrasında “davul, zurna, kemençe, bağlama, kaval, tef, darbuka, tulum” (Demirsipahi 1975: 202) kullanılırken Çandır Tüfek Oyunu ise çoğunlukla davul ve zurna eşliğinde⁷

⁶ Makalenin hazırlık aşamasında yapılan detaylı kaynak taramaları neticesinde Çandır Tüfek Oyunu ile ilgili hazırlanmış akademik bir yayın bulunamamıştır. Daha çok derleme mahiyetinde olan çalışmalar bir bütün olarak ele alınmış ve makalede gerekli görüldükçe referans gösterilmiştir. Ayrıca pek çok halk oyunu kitabında bir veya iki cümle ile geçirilen bu konuda sosyo-kültürel bir değerlendirme yapılmamıştır. Tespit edilen çalışmalarda, daha ziyade dans hakkında genel geçer bilgilerin bulunduğu görülmüştür. Hangi yörede hangi dansların yapıldığına yönelik olan bu bilgiler, hemen her çalışmada bir ritüel gibi tekrarlanan daha ziyade tanımlayıcı içeriklerdir. Başta Mahmut Ragıp Gazimihâl olmak üzere birkaç araştırmacı dansın tarihçesine ve icrasına yönelik görüşlerini hazırladıkları kitaplarla aktarıyor; diğer birkaç araştırmacı da gazetelerdeki köşe yazılarında konuya eğilmişlerdir.

⁷ Bir örnek için bakınız: [Karekod: 4]. <http://www.youtube.com/watch?v=JLjd7YRxbc> [Erişim Tarihi: 11.11.2018].

oylanmıştı. Ancak günümüzde diğer halk danslarının icrasına eşlik eden pek çok çalgı kullanılmaktadır⁸.

Çandır Tüfek Oyununu, Türk yaşayışının bir hatırası, kültürel ve sosyolojik geçmişinin bir uzantısı olarak yorumlamak mümkündür. Bu dans, sahip olduğu arka plan itibarıyla Giresun uşaklarının milli mücadelede gösterdikleri üstün mücadelenin de yaşayan bir parçası gibidir. “Çandır tüfekli oyunu, güzellikle kahramanlığı ve kahramanlıkla insanlığı bir araya getiren eşsiz geleneklerimizden birisidir. “Elde silah dost aramak! Ne asil bir jest! Dost uğruna silah davranma, dostluk için silahlanma ne kadar insanca bir kahramanlık!” (Sarısözen 1948: 4).

Çandır Tüfek Oyununun ortaya çıkışıyla ilgili birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu dans adını Giresun Çandır köyünden almıştır. Köy sakinleri, bu dansı en iyi icra edenlerin Çandırlılar olduğuna inanmaktadır. Çandır Tüfek Oyunu, Giresun düğünlerindeki “konak gitme” olayını anlatır. Dolayısıyla dansın savaşla bir ilgisi yoktur. Konak giden Çandırlılar ilk olarak bu dansı oynarlar (<http://www.giresun.gov.tr/kultur-ve-sanat1>, Erişim Tarihi: 11.11.2018). Hamdi Olcay’da “Halk Evleri” isimli yazısında benzer şekilde Çandır Tüfek Oyununu düğün evine gelenlerin (erkek tarafının) ilk dansı olarak bilindiğini belirtmektedir (1948: 22).

Halil Bedi Yönetken, Çandır Tüfek Oyunu ile ilgili önemli bilgiler paylaşmıştır. Yönetken, derleme gezileri esnasında Giresun, Çandır köyünde karşılaştığı Çandır Tüfek Oyununu gezdiği bölgeler içerisinde eş ve benzeri bulunmayan, ilginç bir oyun olarak tanımlamaktadır. Ayrıca oyun, Giresun için önemli bir keşif olarak değerlendirilmiştir.

“Bu köyde kol oyunu tüfeklerle ve bir başka tavırla, daha özel ve manalı oynanmış, bu oyun oradan çıktığından adı çandır oyunu kalmıştır. Çandır oyunu, davul-zurna refakatinde açıkta oynanır. Oyuncuların elinde dolu tüfekler vardır, bir kişi barut dağdır, oyuncular bir taraftan oynar, bir taraftan da tüfeklerinin namlularına barut korlar, oyun esnasında harbilerle barutu sıkıştırırlar, tüfeklerin horozlarına kapsül yerleştirirler ve oyunun bir yerinde birden tüfeklerinin başaşağı, yere doğru patlatırlar, hareketler devam eder. Çandır her yerde tüfekle oynanır. Bu oyuna 7 yıldır yaptığımız derlemelerde hiçbir yerde rastlamadık” (1991: 24).

Muzaffer Sarısözen, Çandır Tüfek Oyunuyla ilgili görüşlerini ilk olarak 14.03.1948 tarihinde Ulus gazetesinde yayımlanmıştır. Aynı yazı Aksu dergisinin 50. sayısında yeniden yayınlanmıştır. Sarısözen 1943 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilerek Giresun’da derlemeler yapmıştır. Bu araştırmaların bir sonucu olarak Çandır Tüfek Oyununu bu bölgenin en karakteristik halk dansı olarak kayda geçirmiştir. Sarısözen’e göre Çandır Tüfek Oyunu geçmişi çok eskilere dayanan, düğünlerde gelenek hâlinde ve tören mahiyetinde icra edilen bir danstır. Bu dans,

⁸ Bir örnek için bakınız: [Karekod: 1]. <http://www.izlesene.com/video/sinan-celik-candir-tufek-oyun-havasi/5692211> [Erişim Tarihi: 11.11.2018].

gelin almaya gelen düğün alayının silahlı gençleri tarafından kız evinin önünde oynanmaktadır (Sarisözen 1948: 2-3). Görüldüğü gibi Sarisözen de 1943 yılında Çandır Tüfek Oyunu ile ilgili yaptığı derlemesinde benzer tespitlerde bulunmuştur. Yine Sarisözen'e göre : “Çandır” da köroğulları, hançer barları, kılıç kalkan oyunları gibi konusu kahramanlık olan oyunlarımızdır” (Sarisözen 1948: 4).

Mahmut Ragıp Gâzimişâl, “Türk Halk Oyunları Kataloğu” adlı eserinde⁹ “Çandır Oyunu” ve “Giresun Oyunları” maddelerinde konuyla ilgili etraflıca bilgi verilmiştir:

“Çandır düğün evine gelenlerin ilk oyunudur” (1991: 225). “Çandır oyununun aslında elde tüfekler bulunduğu hâlde oynandığı rivayet edilmiştir ki böylesi hâlâ yapılıyor. Oyuncular elleri tetikte ve tüfek ağızları yere dönük olduğu hâlde mesafelerle birbiri arkasından halka hâlinde usulca fakat sinirli adımlarla âhenge uyup daire çizmeye başlarlar. Aralarda komutacının bir işaretleriyle tüfekler tek elden yere ateşlenir. Bir takip, avcılık ve zafer oyunu görünüşündedir. Tetiklik esastır. Ateş komutasını bekleyiş ve birlikte ateş ediş dikkatin bir ifadesi olup, başarı bu tek elden patlatılabileceği bağlıdır. Atıştan sonra halka aynen yürüyüşte devam ederken yeniden fişekler tüfeğe sürülür ve komutaya kulak kesilir vs.” (1991: 113).

Gâzimişâl, Çandır Tüfek Oyununun hikâyesi hakkında şunları söylemiştir: “Çandır ‘âsi’ demektir. Bir rivâyete göre dağdaki bir âsi, köyüne gizlice inmiş bulunurken evi kolcular tarafından sarılarak nihayet vurulabilmiştir. Oyun, bu olayın hikâyesi ve Çandır köyü adı o ‘haksızlığa isyan’ destancığının hatırasıdır. Çandır Tüfek Oyunu da denir” (1991: 113). Ayrıca Mahmut Ragıp Gâzimişâl yapmış olduğu geniş analizler neticesinde Çandırın geçmişini Karadeniz’in Selçuklu harekâtı zamanını temsil ihtimaline kadar götürmüştür. Ona göre tüfekler yerine de Ortaçağ silahlarını düşünmek gerekmektedir (1991: 113-114). Mahmut Ragıp Gâzimişâl’in bu değerlendirmesi, oyunun kahramanlık figürleri içermesi ve silahla icra edilmesi açısından, savaş temalı oyunlar arasında ele alınması açısından en dikkat çekici tespittir.

Ayhan Yüksel’e göre tarihi yüzyıllar öncesine dayanan bu dans, Oğuz’un Çepni boyuna mensup Giresun uşaklarının gözünün pekliğini, çevikliğini, silah kullanmadaki yeteneğini ve çetecilik özelliğini gösteren canlı ve anlamlı figürlerle doludur. Bu dansa bir ava gidiş canlandırılır, bu gidişte yapılan hazırlıklar müzik eşliğinde sergilenir. Çandır Tüfek Oyunu, düğünlerde gelenek hâlinde ve tören mahiyetinde oynanır (www.ufukotesi.com, Erişim Tarihi:15.05.2014).

Av ve Sığır olarak bilinen şölenler, Türkün kadim yaşantısı dikkate alındığında üç büyük toplantıdan birisi olarak öne çıkmaktadır. Av, Türklerin önemli faaliyetlerinden birisidir; Dede Korkut Kitabı’nda av konusuyla ilgili önemli bilgiler vardır. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy’da Salur Kazan, Oğuz beylerine şu

⁹ Bu kapsamlı çalışmayı hazırlama amacını çalışmasının giriş bölümünde ortaya koyan Gâzimişâl, Sabri Esat Siyavuşgil’in halk oyunları ile ilgili küçümser tavrı nedeniyle onun oyunla ilgili eleştirilerine değinerek Çandır Tüfek Oyununun savunucusu olmuştur. Konu hakkında ayrıca bakınız: (Gâzimişâl 1991: Başlarken).

şekilde seslenir: “Ünüm añañ bigler sözüüm diñleñ bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura blümüz kurıdı, yoriyalum a bigler, av avlayalum kuş kuşlayalum, sığm geyik yıkalum...” (Ergin, 2004: 95). Av kahramanlığın ve korkusuzluğun ispat edildiği bir ortamdır. Av, bir antrenman alanıdır; orduyu, düşman karşısında savaşa hazır tutan askeri bir tatbikat olarak da değerlendirilir. Ayhan Yüksel’in yukarıdaki görüşleri dikkate alındığında Çandır Tüfek Oyununu Türk’ün kadim yaşantısından izler taşıyan önemli bir kültürel miras olarak değerlendirmek mümkündür. Çandır Tüfek Oyunu hakkında verilen bilgilerden hareketle dansın kökeni konusunda iki görüşün öne çıktığı görülmüştür. İlk görüşe göre Çandır Tüfek Oyunu, düğün evine gelenlerin ilk dansıdır. Dans, bu özelliğiyle Çandır köyünde doğmuş ve öylece kimlik kazanmıştır. Bu anlamda bir iletişim unsuru olarak folklor açısından Çandır Tüfek Oyununu düğün evinde yaşanan bir karşılama ve selamlama olarak görmek mümkündür. İkinci görüşe göre dans, Çepni veya diğer Türk boylarının Karadeniz kuşatmasına dayanmaktadır. Dansta yer alan silahlı figürler bu durumun en önemli delilleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca avlanma teması, çeviklik, kıvrak hareketler, gözlem gücü vb. dansın bir kuşatmayı anlattığı görüşünün doğrular niteliktedir. Türk’ün avla olan münasebeti, dansın içeriği bakımından değerlendirildiğinde bu görüşü de doğrulamaktadır. Bu görüşlerden hareketle, Çandır Tüfek Oyununun köken itibarıyla bir kahramanlık destanına (Karadeniz’in Türkleşmesi) bağlı olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte, düğün alaylarında karşılama ve selamlama özelliğiyle bir folklor unsuru olarak yeni bir iletişim formuna dönüştüğü düşünülmektedir.

Muzaffer Sarısözen, Çandır Tüfek Oyununda bütün hareketlerin ve çeşitli figürlerin hepsinin müzikteki tempo ve ritme uygun olarak yapılmasının dansın hassas tarafını oluşturduğunu belirtmektedir. “... Bu oyunda iyi giyinmek, bilhassa başlığı güzel sarmak, iyi nâra atmak ve silâhı çabuk doldurmak başlıca meziyet sayılmaktadır. Oyunda ilham edilmesi gereken mühim bir nokta da, tüfekleri boşaltmadan evvel “Gene bir dost geldi” diye bağırmaktır (Sarısözen, 1948: 4).

Şerif Baykurt *Türk Halk Oyunları* isimli kitabında, Çandır Tüfek Oyunu hakkında temsili, tek ve toplu olarak oynanan erkek oyunu demiştir (1965: 68). Metin And “*Halk Oyunlarımızın Koreografik Düzenlerine Göre Sınıflanması*” isimli makalesinde şu bilgileri vermiştir: “Çandır Tüfek Oyunu’nda (Giresun) oyuncular tüfeklerini halkanın ortasında boşaltırlar” (1996: 58). Metin And “*Türk Köylü Dansları*” isimli kitabında “*Dansçılar ellerinde birer tüfek taşırlar, barutçu buyruk verince halka biçiminde olan dansçılar dairenin ortasında belli bir noktaya ateş ederler. Barutçu daha sonra daire ortasında oyunculara mermi verir, dans ederler*” (1964: 80-81) demiştir. Cemil Demirsipahi “*Türk Halk Oyunları*” isimli kitabında tüfek oyununa en güzel örneğin Çandır Tüfek Oyunu olduğunu belirtmiştir. Bu oyunda “*dansçılar ellerinde birer tüfek taşırlar, barutçu buyruk verince halka biçiminde olan dansçılar dairenin ortasında belli bir noktaya ateş ederler. Barutçu daha sonra daire ortasında oyunculara mermi verir, dans ederler*” (1975: 49).

Çandır Tüfek Oyunu, Giresun kültürünün temsil edildiği halk dansı yarışmalarında çeşitli dereceler almıştır. Halkevlerinin kuruluş etkinleri kapsamında Ankara'daki kutlamalara katılan Giresun halk dansları ekibi yöresel türküler eşliğinde yapılan danslarla katılımcıların beğenisi kazanmıştır. Dans ekibi kutlama esnasında Çandır Tüfek Oyunu, sallama, sık horan ve karşılama oynamışlardır (İmzasız, 1948: 1).

Çandır Tüfek Oyununun icrasına yönelik en eski bilgiler de arşivlerden sağlanmıştır. Muzaffer Sarısözen'in 1943 yılında gerçekleştirdiği Giresun seyahatinde Çandır'la ilgili beş madde hâlinde tuttuğu notlarla dansın günümüzdeki icralarını karşılaştırmak suretiyle birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür.

"1. Bu ilk kısımda tüfekliler birbiri arkasına sıralanarak bir daire çizerek şekilde dönmek suretiyle bir müddet oynarlar. (Bu durumda, tüfekler arkada, namlular sağa yukarı, dipçikler sola aşağı, sağ eller kayış yerinden ve sol eller dipçik altından tüfeği tutmaktadır. Oyuncuların başında bulunan ve barutçu adını alan kimsenin silahı yoktur, sol tarafında barut torbası asılıdır). 2. Oyun bütün hızıyla devam ederken barutçunun bir işaretiyle keskin bir nara yükselir: Eyyy...gene bir dost geldi! Bu anda çok çevik bir hareketle silah davranma durumuna geçmiş bulunan oyuncular ikinci bir işaretle tüfekleri hep beraber oyun halkasının tam ortasına boşaltırlar. 3. Bu kısımda barutçu baştan ayrılmış ve halka içine atılmıştır. O şimdi tüfek boşaltan arkadaşlarına barut dağıtmaktadır. Her yanından geçene bir atım barut verir. Sonra hep beraber silah doldurma figürleri yapılır. Gene bir işaretle tüfekler memeye barut inmesi için, üç defa yere vurulur. (Dokuz sekizlik ölçünün son üçünde sola dönülür ve ölçü başından altı sekizlikte üç defa tüfekler yere vurulur, son üçte tekrar sağa dönülerek oyuna devam edilir.) Barutçu her geçene birer kapsül verir ve kapsül takma figürleri yapılır. Tüfekler doldurulunca çok kere, sağ eller kabzada ve sol eller kayış takma yerinde olduğu hâlde silahlar baş üstüne kaldırılarak oyuna devam edilir. 4. Bu kısımda oyun sıralı yürüyüş şeklinde karşılama tarzına geçer ve böylece devam ederken nâralar yükselir: - Eyy... gene bir dost geldi! Ve silah tekrar boşaltılır. 5. Bu son kısımda tüfekler omuza asılır ve 'Titiz horan' başlar. Titiz horanda bir müddet oynanılır. O sırada ev sahibi misafirlerine 'buyurun' der ve odalarını gösterir¹⁰" (Sarısözen 1948: 3-4).

Muzaffer Sarısözen'in tuttuğu notlarla günümüzdeki icralar karşılaştırılarak dans analiz edildiğinde, asıl farklılığın barutçu olarak adlandırılan oyun çavuşu yani komutacı ve onun görevlerinde olduğu görülmektedir. İlk maddede görülen farklılıklar günümüzdeki icralarda kullanılan tüfeklerin gelişmesi ve daha çok hazır fişeklerin kullanılmasıyla ilgilidir. Barut ve saçmaların namlu içinde sıkıştırılmasıyla ve kapsül olarak adlandırılan ateşleyicinin kullanılmasıyla hazırlanan tüfekler, bu işten sorumlu bir görevliyi gerekli kılmıştır. Ancak günümüzde tek kırma olarak bilinen tüfeklerin ve hazır fişeklerin kullanılması çavuşun bu görevlerini ortadan

¹⁰ Muzaffer Sarısözen'in anlatımıyla Yurttaş Sesler Topluluğu icrasıyla Çandır Tüfek Oyunu şu şekildedir: [Karekod: 6]. <https://www.youtube.com/watch?v=vcXvTf2c-A8>, Erişim Tarihi: 11.11.2018].

kaldırmıştır. Sarısözen, ikinci maddede çavuşun bir başka görevine odaklanır. Dans çavuşu “Eyyy... gene bir dost geldi” şeklinde bir nara atar. İzlenen video ve canlı gösterimlerin hiçbirinde bu tarz bir nara tespit edilememiştir. Dansın kökeniyle ilgili aktarılan bilgilere göre, bu narayı, düğün evine gelenlere ya da dansa dâhil olan her yeni dansçıya yönelik bir sesleniş, hoşlama ve karşılama olarak düşünmek mümkündür. Bugünkü gösterimlerde naranın atılmayışı dansın bağlamından koparılıp sanatsal gösterimler için icra edilmesiyle ilgili olabilir. Çünkü koreografik icralarda dansa dışarıdan katılım yapılması mümkün değildir. Sarısözen üçüncü maddede dans çavuşuna ve görevlerine odaklanmıştır. Çavuş, bir çember hâlinde halka oluşturan dansçıların ortasında yer alarak onlara barut dağıtıp, silah doldurma figürlerini göstermektedir. Söz konusu eylemlerin tamamı dansın figürleri arasında yer almaktadır. Üçüncü maddede gösterilen tüfek doldurma figürleri de izlenen video ve canlı gösterimlerdeki tüfeklerin değişmesine bağlı olarak tespit edilememiştir. Ancak tüfekte ve dansla ilgili diğer figürler varlığını korumaya devam etmektedir. Dördüncü maddede atılan nara dışında farklılık yoktur. Beşinci maddede yer alan tüfeklerin omza asılması figürü de terk edilmiştir. Video gösterimlerde ve canlı performanslarda tüfekler yere bırakılarak dansa karşılama formatında bir müddet daha devam edilir. Zaten Çandır Tüfek Oyunu esasında bir Giresun karşılaşmasıdır. İzlenen gösterimlerde Çandır Tüfek Oyununu takip eden dans Sarısözen’in tespit ettiği gibi horon değil, karşılamanın hızlandırılmış şeklidir. Ancak performans esasına dayanan halk danslarında icradan, dansçıdan ve bağlamsal şartlardan kaynaklı değişiklikler olabileceği hatırd tutulmalıdır. Dolayısıyla bu bilgiden hareketle Sarısözen’in izlediği sunuma göre Çandır Tüfeklisi horonla da devam edebilir. Bu bölümde dansçılar normalden daha hızlı bir şekilde Çandır’ı tüfeksiz bir şekilde icra ederek dansı sonlandırırlar. Dansçıların tüfeksiz olarak son bölümde icra ettikleri oyun Giresun karşılaşmasıdır.

Çalışmanın bu bölümünde TRT’de yayınlanmış “Altın Adımlar”¹¹ programında sunulan Çandır Tüfek Oyunu kaydedilmiş gösterimden hareketle analiz edilmektedir. Yarışmada Giresun’u, Giresun Üniversitesi, Giresun Folklor ve Sanat Araştırmaları Derneği (GİFSAD) adıyla bilinen dans ekibi temsil etmiştir. Giresun Üniversitesi GİFSAD halk dansları ekibi sunucunun “Geçen hafta bize Artvin yöresinden bir oyun sunmuşlar, bu hafta Giresun’dan sunacaklar izliyoruz” (Altın Adımlar 2008: GİFSAD) anonsuyla birlikte sahne çıkarlar. Çandır Tüfek Oyunu erkek dansçılar tarafından icra edilir. Ancak dansı takip eden Giresun karşılaşmasına kızların da eşlik etmesiyle en baştan beri sergilenen kahramanlık estetikle bütünleşir. Yarışmada farklı yörelerden pek çok temsilde bulunan dansçılar bu gösterime Çandır Tüfek Oyunu ile başlarlar. Dans Çavuşu (sorumlusu/barutçu) tüfeği elinde, Çandır dans müziği eşliğinde oynayarak sahneye gelir. Çavuşun sahneye gelişi oldukça estetikdir. Dans çavuşu

¹¹ 12 Nisan 2008 tarihinden itibaren TRT tarafından organize edilen Türkiye’nin ilk televizyon halk dansları yarışmasıdır. Finale kadar on üç hafta boyunca her cumartesi gecesi yayınlanmıştır (<http://tr.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 25.05.2014).

sahnede kendi etrafında bir tur attıktan sonra, bir el hareketiyle dansçıları sahneye davet eder. Dansçı (çavuş) burada sergilediği vücut hareketleri ile özgüvenini tazelemekte, sahnedeki duruşuyla kendisini biraz sonra başlayacak bir savaşın kahramanlarından birisi olarak göstermektedir; seyirciyi bu ruhsal ve fiziksel duruma odaklamaktadır. Dansçıların sahneye gelmeleri bedensel bir iletişim biçimiyle ilgilidir; komutlar, jest ve mimikler dansın iletişimsel yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Fotoğraf 3: Çandır Tüfek Oyunu TRT Altın Adımlar GİFSAD (Sahneler: 1-2-3-4)

Çavuş bu esnada kendi etrafında dönerek dans figürlerinden olan sekme hareketlerini yapar. Buradaki her sekme hareketi, estetik ifade biçimleri yanında kahramanlığın gizli süreçlerini barındırmaktadır. Çavuşun (barutçunun) talimatıyla elinde tüfek bulunan erkek dansçılar da sekme adımlarıyla sahneye gelmektedir. Sekme hareketi eşliğinde sağa ve sola kayan ve kendi içinde arkalı önlü iki sıra hâlinde bir düzen oluşturan dansçılar, çapraz tutuşta olan tüfekleri başlarının üzerine kaldırırlar. Burada sergilenen ritmik hareketler bir av veya düşmana saldırı sahnesinin canlandırılmasına benzemektedir. Dansta yer alan söz konusu motifler, dansın hikâyesi ve kökeniyle ilgilidir.

Fotoğraf 4: Çandır Tüfek Oyunu TRT Altın Adımlar GİFSAD (Sahneler: 5-6-7)

Dansçılar, sırasıyla sol ve sağ ayaklar üzerinde hoplayıp, sola ve sağa dönüp hızlı bir el hareketiyle tüfeği tekrar çapraz şekilde tutarlar. Dansçılar bu esnada tek ayak üzerinde kendi etraflarında bir tur dönüş yaparlar. Ardından arkalı-önlü üç sıra hâlinde bir araya toplanırlar ve en öndeki iki dansçı diz kırıp havaya; ikinci sıradaki iki dansçı öndeki dansçıların ayaklarının dibine; üçüncü sıradaki üç dansçı havada

belirledikleri ortak bir noktaya aynı anda bir el ateş ederler. Dansçıların hep birlikte ansızın tetiğe basması sonucu çıkan tüfek sesi, izleyicide ani bir sessizliğe, korkuya ve heyecana neden olmaktadır. Dolayısıyla izleyici de artık kendini performansın içine hapsedmiştir. Burada ayrıca sırala biçimi, sayılar ve ritmik hareketler dikkat çekmektedir. Hemen ardından hızlıca tek sıra hâlinde ön tarafa yaklaşp sağ diz tam, sol diz yarım vaziyette diz kırıp tüfekleri yere bırakırlar ve ayağa kalkıp iki sekme hareketi yaparlar. Dansçılar tüfekleri bırakınca genellikle kızlı erkekli karışımla hızlı bir Giresun karşılaşması oynayarak dansı bitirirler (Performans için ayrıca bakınız: **Karekod: 3**).

Fotoğraf 5: Çandır Tüfek Oyunu Altın Adımlar GİFSAD (Sahneler: 8-9-10)

Dans çavuşunun alana gelmesi ve sağına-soluna bakma sahneleri, aslında bir kuşatmada öncü birliklerin hareketlerini andırmaktadır. Savaş esnasında birlikler kendi içinde bölünerek güvenli bir şekilde müdafaada bulunurlar. Öncü birlikler, sahanın güvenli olduğuna dair mesajı verdikten sonra geride kalan askerler harekete geçmektedir. Dans çavuşunun sahneye çıkışı ve etrafı gözetleme figürleri, onun her an tetikte olduğu imajını yansıtmaktadır. Güvenliği sağlayan çavuş, bir tehlike durumu görmediği için yarım daire şeklindeki el-kol hareketiyle dans ekibini sahneye davet etmektedir. Danstaki figürler, daha önce temas edildiği üzere, esas itibarıyla av temasıyla yüklüdür. Dansçıların burada sergiledikleri hareketlerin Oğuzların çeviklik ve savaşçılık özelliğinin bir hikâyesi olduğu söylenebilir. Makalede bu yönüyle dansın gelenekleri canlandırma, maziye hatırlatma, yaşatma ve aktarma işlevleri olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Çandır Tüfek Oyunu yöre insanının kahramanlık hissiyatını harekete geçirerek millî ve manevi duyguların pekiştirilmesini de sağlamaktadır.

Bir başka örnekte ise “Giresun Belediye Konservatuvarı Halk Dansları Ekibi”nin Giresun Aksu Şenlikleri (Mayıs Yedisi Törenleri) kapsamında on iki erkek oyuncu tarafından sergilenen Çandır Tüfek Oyunu icrası incelenmiştir. Bu gösterimde oyuncular “Eşref Bey Ağıdı” fon müziği eşliğinde oyun alanına gelirler.

Fotoğraf 6: Giresun Belediye Konservatuvarı Halk Dansları Ekibi Çandır Tüfek Oyunu İcrası

Sunucunun Giresun uşaklarının kahramanlıkları üzerine olan bahislerinden sonra “Çandır” dans müziği başlar. Dans müziğini takiben altı oyuncu sahne ortasında bir çember oluştururken, geriye kalan altı oyuncu da kenarda tek sıra hâlinde dizilirler. Dansçıların tamamında tüfekler çapraz tutuşturulur. Sol-sağ sekmeler eşliğinde çember hâlinde olan dansçılar yüz yüze gelecek biçimde ikişerli eşleşirler ve tüfekleri yatay konumda başlarının üzerine kaldırırılar. Kenardaki altı oyuncu ise hafif diz kırıp ayakları dibine nişan alırlar. Bir sonraki sahnede kenardaki dansçılar yüz yüze gelecek biçimde ikişerli eşleşirler ve tüfekleri yatay konumda başlarının üzerine kaldırırılar. Sahnenin ortasında çember konumunda olan dansçılar da tüfekleri havaya doğrultup nişan alarak ateş ederler.

Fotoğraf 7: Giresun Belediye Konservatuvarı Halk Dansları Ekibi Çandır Tüfek Oyunu (Sahneler: 1-2-3-4).

Kenardaki ve ortadaki dansçılar sol-sağ sekmeler eşliğinde tüfekleri çapraz tutuşa alıp sahne ortasında buluşurlar. Bu buluşmadan sonra sırayla önden arkaya doğru kendi etrafından bir tur dönen dansçılar tüfekleri yatay konumda başlarının üzerine kaldırırılar. Sonra hep birlikte kendi etraflarında sağdan sola doğru dönerek tüfeği namlu yere bakacak şekilde tutarlar. Dansın son sahnesinde dansçılar sırasıyla tüfeği önce çapraz, ardından baş üzerinde tutularak kenara gelirler. Tüfeğin yere bırakılmasıyla “Çandır Tüfek Oyunu” tamamlanır. Ancak genellikle kızılı erkekli dansçılar Giresun karşılaşmasıyla icrayı sürdürürler ¹² (Performans için ayrıca bakınız: **Karekod: 7**).

¹² Farklı icralar için ayrıca bakınız: (**Karekod: 2; Karekod: 5; Karekod: 8**)

Fotoğraf 8: Giresun Belediye Konservatuvarı Halk Dansları Ekibi Çandır Tüfek Oyunu (Sahneler: 5-6-7-8).

İncelenen her iki içerik birbirine yakın performanslardan meydana gelmektedir. Dansın icra edildiği bağlamsal şartlar, kullanılan kostüm, icraya eşlik eden müzik türü, kullanılan diğer aksesuarlar neredeyse birbirinin aynısıdır. Giresun kültürünün önemli simgelerinden olan Çandır Tüfek Oyununun geleneksel ve günümüz icralarında görülen farklılıklar kültür değişmelerinden kaynaklanmaktadır. Köy düğünlerinin salon düğünlerine dönüşümü ve eski geleneksel önemini kaybetmesi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak kullanılan aksesuarların dönüşmesi, kentsel yaşamda silah kullanımının sınırlandırılması gibi unsurlardan dolayı oyunun bağlamsal özelliklerinde değişimler kaçınılmaz olmuştur.

SONUÇ

Dans, insanların vücudunu müziğin ritmine uydurarak ortaya koyduğu sanatsal bir iletişim çeşididir. Bu çalışmada Giresun halk danslarından Çandır Tüfek Oyunu bütüncül bir bakış açısıyla çözümlenmiştir. Dansın hikâyesi, kullanılan kostüm, araç-gereç, müzik ve çalgılar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu dans, değişik zamanlarda sergilen canlı performanslar ve video gösterilerinden hareketle icra ve bağlam açısından incelenmiştir. Bu makalede ele alınan ve Giresun yöresine özgü olan Çandır Tüfek Oyununun köken itibarıyla iki önemli ana kaynaktan doğduğu yönünde görüşler tespit edilmiştir. Birinci görüş, dansın yörede bilinen ‘konak gitme’ geleneğine bağlı olarak ortaya çıktığı yönündendir. Bu kaynaktan şekillenmiş olsa da dans, içerik itibarıyla çeviklik, avcılık, atıcılık ve savaşçılık özelliklerini taşımasıyla Türk akıncılığının sahnedeki sunumu olarak görülmektedir. İkinci görüş ise dansın Türkün kadim yaşantısının bir uzantısı olduğu yönündendir; buna göre ise dansın Oğuzların çeviklik ve savaşçılık özelliğinin bir hikâyesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Makalede dansın gelenekleri canlandırma, maziye hatırlatma, yaşatma ve aktarma işlevleri olduğu görülmüştür. Çandır Tüfek Oyununun, kişinin içinde bulunduğu ruh hâlinde arınmasında, hareketlerdeki çeviklik ve silahın ateşlenmesiyle özgüvenin tazelenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu yönüyle Çandır Tüfek Oyunu yöre insanının kahramanlık hissiyatını harekete geçirerek millî ve manevî duyguların pekiştirilmesini sağlamaktadır. Geçmişten bugüne özellikle millî bayramlarda, çeşitli yarışmalarda ve diğer yöresel kutlamalarda en çok dikkati çeken danslardan olan

Çandır Tüfek Oyununun, Giresun kültürünün önemli bir kültürel miras unsuru olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AMOS, Dan Ben, (2006), “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”, (Çev. M. Ekici), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (Ed. M. Öcal Oğuz vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, Sayfa: 37-57.
- AND, Metin (1964), *Türk Köylü Dansları*, İstanbul: İzlem Yayınları.
- AND, Metin (1996), “Halk Oyunlarımızın Koreoğrafik Düzenlerine Göre Sınıflanması”, *Türkiye’de İlk Halk Oyunları Semineri*, (Haz. Şerif Baykurt), İstanbul: YKY.
- AND, Metin (2003), *Oyun ve Bügü, Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul: YKY.
- BAYKURT, Şerif (1965), *Türk Halk Oyunları*, Halk Evleri Genel Merkezi.
- DEMİRSİPAHI, Cemil (1975), *Türk Halk Oyunları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık.
- EKMEKÇİOĞLU, İsmail, vd. (2001), *Türk Halk Oyunları*, İstanbul: Esin Yayınevi.
- ENNİNGER, Werner (2006), “Giyim”, (Çev. Nebi Özdemir), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-I*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, Sayfa: 418-424.
- ERGIN, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı-I*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERTURAL, Neslihan (2012), “Şamandan Oyuncuya Giden Yolda Türk Halk Oyunlarının Yapısı ve İşlevleri”, *Gazi Türkiyat*, Sayı: 11, Sayfa: 101-111.
- FİLİPPOS, Filippou vd. (2003), “Dance and Costume. From The Traditional to Performance”, *Folklore*, (Electronic Journal of Folklore), Cilt: 23, Temmuz, Sayfa: 107-114.
- GÂZİMİHÂL, Mahmut Ragıp (1991), *Türk Halk Oyunları Kataloğu I. Cilt*, (Ed. Nail Tan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1968), “Hannâme”, *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, Sayfa: 275-329.
- HUIZİNGA, Johan (2015), *Homo Ludens*, (Çev. M. A. Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İMZAŞIZ (1948), “Folklor Ekibimizin Ankara Seyahati”, *Aksu*, Sayı: 50, Sayfa: 1-2.
- KAEPLER, Adrienne L. (2006), “Dans”, (Çev. Fatma Kanat Fay), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-I*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, Sayfa: 406-411.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2009), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MİRZAOĞLU, F. Gülay (2004), “Bir Kahramanlık Dansı: Balıkesir Bengisi”, *Türkbilig*, Sayı: 7, Sayfa: 101-108.
- OLCAY, Hamdi (1948), “Halkevleri Bayramı”, *Aksu*, Sayı: 50, Sayfa: 21-22.
- ÖGEL, Bahaddin (1993), *Türk Mitolojisi-I*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZDEMİR, Mehmet, (2019), *Türk Eğlence Kültüründe Giresun Yayla Şenliklerinin Yeri, Yapısal ve İşlevsel Bir Çözümleme*, İstanbul: Hiperyayın.
- ÖZDEMİR, Nebi, (2006), *Türk Çocuk Oyunları*, Cilt-I, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu (2016), *Rakstan Oyuna Türkiye’de Dansın Modern Halleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- PERCY, Allan (2015), *Her Güne Bir Nietzsche*, (Çev. P. Aslan), İstanbul: Pena Yayınları.
- SARISÖZEN, Muzaffer (1948), “Çandır Tüfekli Oyunu Dair!”, *Aksu*, Sayı: 50, Sayfa: 2-4.
- SERNİKLİ, Güner (1976), “Türkiye’de Oyun “Raks” Konusunda Yayınlanan İlk Yazı”, *Halkbilimi*, Sayı: 18, Sayfa: 3-13 ve 27.
- SÜMER, Faruk, (1980), *Oğuzlar*, İstanbul: Ana Yayınları.
- ŞENER, Cemal, (2005), *Topal Osman Olayı*, İstanbul: Etik Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU, (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YÖNETKEN, Halil Bedi (1991), *Derleme Notları II*, İstanbul: Orkestra Yayınları.
YÜKSEL, Ayhan (2007), *Giresun Tarihi Yazıları*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.

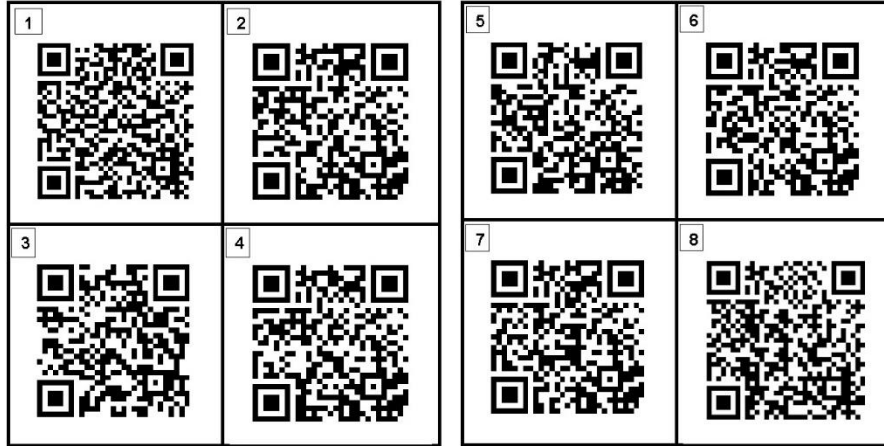
İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/Altın_Adımlar_Halk_Oyunları_Yarışması, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
<http://www.izlesene.com/video/sinan-celik-candir-tufek-oyun-havasi/5692211>, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
İmzasız, (2007), “Araştırmacı-yazar Ayhan Yüksel: Giresun kültürüne yasak konulamaz” *Ufuk Ötesi*, (Haberler) Sayı: 6, [Erişim Tarihi:15.05.2014, erişim adresi: <http://www.ufukotesi.com>].
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c115629435c01.44251164 [Erişim Tarihi:15.11.2018].

Çandır Tüfek Oyunu Video Kaynakçası

<http://www.youtube.com/watch?v=f5kT2cBz3mc>, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
<http://www.youtube.com/watch?v=JLjd7YRxbc>, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
https://www.youtube.com/watch?v=HJW_NhBMIWk, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
<https://www.youtube.com/watch?v=zI0okUq00Js>, [Erişim Tarihi: 25.05.2014].
<https://www.youtube.com/watch?v=vcXvTf2c-A8>, [Erişim Tarihi: 11.11.2018]
<https://www.youtube.com/watch?v=WSeOu3HlvbI> [Erişim Tarihi: 08.12.2018].
<https://www.youtube.com/watch?v=ZZZxwYih6LY> [Erişim Tarihi: 08.12.2018].

Ek:

Resim 1: Makalede bulunan karekodlar.